

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Zabel Yesayan'ın kimi eleştirmenlere göre en beğenilen eseri olan *Verçin Pajagi*'nın (Son Kadeh) çevirisidir. 24 Nisan 1915'ten sonra İstanbul'dan gizlice ayrılmak zorunda kalan Yesayan, novellayı

1916'da sürgün koşullarında kaleme almış ama metin ilk kez ancak 1924'te, İstanbul'da yayımlanmıştır (Kilikya Kitabevi yayını olarak M. Der Sahakyan matbaasında). Bu çeviri, Yesayan'ın eserlerinin 1987'de Antilyas'taki (Lübnan) Kilikya Gatoğigosluğu tarafından yapılan toplu basımının ikinci cildinden gerçekleştirildi.

Son Kadeh, metnin kahramanı Adrine'nin "yasak aşk"ı Arşag'a yazdığı notlardan (belki de uzun bir mektuptan) oluşur. Bu notlarda Adrine bir yandan geçmişine bakıp kendisi ve evliliğiyle hesaplaşırken, bir yandan da "aşk"ın ne olduğunu kavramaya çalışır.

Çeviride, mümkün mertebe, dönemin Türkçesine yakın bir dil tutturulmaya çalışıldı. Metinde Türkçe olarak geçen kelimeler *italik* dizildi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

SON KADEH

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UÇU 225

Son Kadeh
Zabel Yesayan
Verçin Pajagi

Çeviri
Mehmet Fatih Uslu

Yayıma Hazırlayan
Rober Koptaş

Düzeltili
Onur Koçyiğit

Mizanpaj
Melisa Arsenyan

Kapak Tasarımı
Aret Gıcır

Kapak Fotoğrafı
Gezgin Kitapçı Arşivi

© Aras Yayıncılık, 2018
ISBN 9786052100356

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Birinci Baskı: Kasım 2018, İstanbul
Üçüncü Baskı: Temmuz 2021, İstanbul

SON KADEH

ZABEL YESAYAN

ERMENİCEDEN ÇEVİREN
MEHMET FATİH USLU

ZABEL YESAYAN
(1878 - 1943?)

Zabel Yesayan

Zabel Yesayan, ya da doğduğu zamanki adıyla Zabel Hovhannesyan, 4 Şubat 1878'de İstanbul'un Üsküdar semtinde doğdu.¹ Üsküdar'daki Surp Haç İlkokulu'na devam etti. 1895'te ilk edebi eseri olan *Yerk ar kişer* [Geceye Şarkı] adlı mensur şiiri Arşag Çobanyan'ın *Dzağig* [Çiçek] dergisinde yayımlandı. Bunu, "ümit vaat eden genç bir yazar" sıfatını çabucak kazanmasını sağlayan diğer eserleri izledi. 1890'ların ortalarındaki politik kargaşa ve Ermeni katliamları döneminde, babasının tavsiyesi üzerine, hayatını kalemiyle kazanan diğer pek çok Ermeni gibi İstanbul'u terk ederek Paris'e gitti [Aralık 1895]. Sorbonne'da edebiyat ve felsefe derslerini takip etti, böylece üniversiteye giden ilk Ermeni kadın oldu. Bir yandan da geçimini sağlayabilmek için Guy de Lusignan'ın Fransızca-Ermenice sözlüğünün düzeltmenliğini yapıyordu. 1900'de, daha önce İstanbul'da tanışmış olduğu İstanbul doğumlu ressam Dikran Yesayan ile evlendi. Sofi adında bir kız, Hrand adında bir erkek çocukları oldu. 1902'de İstanbul'a döndüler. Özellikle kadınlara hitap ettiği yazılarının hatırı sayılır bir bölümü bu dönemde kaleme alınmış, 1903 ve 1904 yıllarında *Dza-*

1 Burada verdiğimiz yaşamöyküsü için de yararlandığımız Yesayan hakkında etraflı bir inceleme için bkz. Hasmig Khalapyan, "Kendine Ait Bir Feminizm: Zabel Yesayan'ın Hayatı ve Eserleri", *Bir Adalet Feryadı* içinde, (der.) Lerna Ekmekçioğlu, Melissa Bilal, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010 (ikinci baskı), s. 167-200.

ğig' de yayımlanmıştır. Bu dönemdeki en ünlü edebi eseri 1903'te yayımlanan *Isbasman srahin meç* [Bekleme Odasında] adlı romanıydı, ayrıca yazıları *Masis* ve *Arevelyan mamul* [Doğu Basını] gibi dönemin en önde gelen süreli yayınlarının sayfalarında yer alıyordu. Yesayanların İstanbul'da geçine-meyip 1905'te Paris'e geri dönmeleri basında büyük bir tartışmaya yol açtı ve İstanbul Ermeni cemaati bu genç çif-tin yeteneğinin değerini bilmemekle suçlandı.

1905'te *Arevelyan mamul*'da Ermeni aydın portreleri-nin hicvedildiği *Geğdz hancarner* [Sahte Dâhiler] adlı romanı yayımlanmaya başladı. "Otorite"ler, polemik yaratan bu eserde karakterlerin gerçek hayattan alındığı gerekçesiyle baskıda bulununca, romanın yayımı yarım kaldı. 1907'de romanı *Şnorkov martig*'i [Erdemli İnsanlar] diğer eserlerinin de bulunduğu bir derleme içinde yayımladı. Böylece daha önceden dergilerde tefrika edilen eserleri ilk defa bir kitap-ta toplanmış oldu. Bu kitap, büyük övgü topladı. Böylece, Yesayan'ın edebi yeteneği tartışılmaz bir şekilde tanınmış oluyordu.

1908'e dek Paris'te kaldı. Jöntürk Devrimi'nden sonra İstanbul'a geri döndü. 1909 yılının Nisan ayında, Kilik-ya'da Ermeni katliamını takip eden günlerde, durum hak-kında ilk elden bilgi edinmek üzere yakıp yıkılan yerleri zi-yaret eden aydın ve siyasilerin yer aldığı heyetin içinde Ye-sayan da bulunuyordu. Orada üç ay geçirdi ve izlenimleri-ni, yaptığı araştırmaları, kurbanların anlattıklarını 1911'de İstanbul'da *Averagnerun meç* [Yıkıntılar Arasında, Türkçe baskısı: Aras Yayıncılık, 2013] adlı eserinde topladı. 1910'da Paris'e gitti ama babasının sağlığı bozulunca 1911'de İstanbul'a geri döndü. 1914'te *Yerp aylevis çen sirer* [Artık Sevmedikle-rinde] adlı eserini yayımladı. Birinci Dünya Savaşı başladı-

ğında oğluyla birlikte İstanbul'da, eşi ise kızıyla Paris'teydi. 1915'te birçok ünlü Ermeni aydın ve siyasetçi Jöntürklerin talimatlarıyla öldürüldüğünde, Yesayan benzer bir sondan kaçmak için bir hastanede saklandı. Kendini önce Türk bir kadın, sonra da Rum bir dantelci olarak tanıtarak Bulgaristan'a kaçtı. Oğluyla ancak 1917'de, Hrand İstanbul'dan Bulgaristan'a geldiğinde bir araya gelebildi.

1917'de Bakü'de Ermeni mülteciler ve yetimler için yardım toplama faaliyeti içerisindeydi. Aynı yıl, 1915 ve sonrasında yaşananların bütün korkunçluğunu betimlediği *Joğovurti mı hokevarkı* [Bir Halkın Son Nefesi] adlı eserini yayımladı. 1918'de Kilikya, İskenderiye, Beyrut ve birçok farklı şehre dağılmış Ermeni yetimlere yardım etmek için Bakü'den ayrıldı. 1921'de Paris'e döndü. Bu dönemde yayımlanan en önemli eserleri *Verçin pajağı* [Son Kadeh, 1917] ve *Hokis aksoryal* [Sürgün Ruhum, 1922, Türkçe baskısı: Aras Yayıncılık, 2016] oldu. Paris'te yayımlanan *Yerevan* [Erivan] dergisinde çalıştı. 1926-1927 yıllarında Moskova'yı ve Sovyet Ermenistanı'nı ziyaret etti ve 1928'de Marsilya'da, Sovyet sisteminden övgüyle söz ettiği izlenimlerini *Brome-teosin azadakrvadz* [Kurtarılmış Prometheus] adı altında yayımladı.

1933'te Sovyet Ermenistanı'na yerleşmek üzere Paris'ten ayrıldı. Orada, Ermenistan Yazarlar Birliği'nin yönetim kurulu üyesi oldu, Erivan Devlet Üniversitesi'nde Batı Ermeni edebiyatı dersleri verdi. Bu döneme ait en dikkat çekici eserleri *Grage şabig* [Ateşten Gömlek, 1934] ve *Silihdari bardezneri* [Silihdar Bahçeleri, 1935] oldu. 1937'de Stalin kovuşturmaları sırasında tutuklandı. 1942 ya da 1943'te, bilinmeyen bir yerde öldü.

Bir Bakışta Yesayan ve Eserleri¹

Yesayan, modern Ermeni düzyazısının ön sıralarında şanlı bir yere sahiptir. Genç yaşta adını duyurmuş ve ilgi çekici edebi eserleri eleştirel yorumlara neden olmuştur. Süreli yayınlara da katkısı olan yazar, sadece yazılarıyla değil, hayli etkin sosyal yaşamıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Birçok makalede kadın haklarını savunmuş, kadınların toplumdaki ve evlilikteki yerinin, kökten ve etraflıca bir biçimde yeniden değerlendirilmesini ısrarla talep etmiştir. Bunun dışında bazı sosyokültürel konular ve halkının yazgısı Yesayan için aynı derecede önemlidir.

Genel olarak insan ruhunda ve özellikle kadın ruhunda incelelikli keşifler yapmak, Yesayan'ın en sevdiği alanlardır; kısa romanlarının ve öykülerinin en büyüleyici, özgün ve kalıcı özelliği de budur. İçgözlem (fakat içedönüklük değil); kendisini ifade etmekle, edebiyat ve sanat yoluyla ulaşılan doyum; başkalarıyla ve tabiat anayla bir olmak; bunların hepsi, arka planını insanlık hallerinin oluşturduğu eserlerine övgüler yağdırılmasına vesile olan konulardan bazılarıdır. Yesayan, insan ruhunda, gereksinimlerinde ve amaçlarında yaptığı heyecanlı yolculukları, yalın ama zarif, derli toplu, kuvvetli ve samimiyetle ışıldayan bir üslupla ifade eder. Yirminci yüzyılın ilk on yılında yayımlanan kısa es-

1 Kevork Bardakjian, *Modern Ermeni Edebiyatı*, çev. Fatma Ünal, Maral Aktokmakyan, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2013, s. 201-203.

erleri, zaten büyümekte olan ününü sağlamlaştırır, parıldayan yeteneğinin geniş kapsamını kanıtlar. *Isbasman srakin meç* [Bekleme Odasında] adlı çalışmasında, genç bir annenin üzücü durumunu inceler; *Üsgüdari verçaluysner* [Üsküdar'da Günbatımları] edebi ve estetik kaygılarla örülmüş nefis bir doğa betimlemesidir; *Hlunerı yev imposdnerı* [İtaatkârlar ve Asiler] II. Abdülhamit'in baskıcı yönetim dönemindeki bazı sosyopolitik konuları ele alır; *Şnorkov martig* [Erdemli İnsanlar] yozlaşmış Ermeni burjuvazisini gözler önüne serer. Yazar, *Geğdx hancarner* [Sahte Dâhiler] adlı çalışmasında ise, üzüntüyle Ermeni cemaati içindeki bazı çevrelerin bilgisizliklerini ve tembellikten kibre sığınan bazı Ermeni yazarları, özellikle de zamanın ilerisinde bir yazar olan İndra'yı eleştirir.

Bu eserlerin ardından, 1909 yılında Adana ve çevre kentlerde yaşanan Ermeni katliamlarının sonuçlarını duygusal bir bakış açısıyla anlatan *Averagnerun meç* [Yıkıntılar Arasında] adlı çalışması yayımlandı. Bir yardım heyetinin üyesi olarak bölgeyi gezen Yesayan, yıkımın boyutlarını gözlemleyip hayatta kalanlarla görüşmüştü. Felaketin sebepleri yazarın konusu olmadığından, anlatımı siyasi veya ırksal-dini yorumlar içermez. Yesayan kitabında, katledilmiş ve yanmış cesetlerin, yakılmış evlerin ve kiliselerin dışında, katliama tanıklık etmiş olanların –ki bunların çoğu kadın ve yaşlılardan oluşuyordu– yaşadığı dehşeti çarpıcı bir duyarlılıkla dile getirir. Kurbanların birçoğu Doğu'daki Ermeni vilayetlerinden gelmiş insanlardı. Bazıları, 1890'lı yılların ortalarında yaşanan Ermeni katliamlarından kaçıp bu bölgeye yerleşmiş, bazıları ise geçici veya mevsimlik iş için gelmişlerdi. Yesayan çalışmasında, bu kıyıma karşı koymayan bazı Türklere yer verse de, gafil avlananlar veya kat-

liam öncesinde direniş fikrinden sakınanlar için kendini korumanın kaçınılmaz olduğunu gözler önüne serer. Fakat onun en büyük zaferi, belki de, halkının bu zorluklara karşı gösterdiği olağanüstü dirençten aldığı iyimserliktir; korku dolu anlatısını bu iyimserlikle aydınlatır.

Hokis aksoryal [Sürgün Ruhum] ve *Verçin pajacı* [Son Kadeh], Yesayan'ın en iyi eserleri arasındadır. İlk kitap, aceleyle getirilmiş bir evliliğin ardından mutsuzluk çeken bir kadının duygularını ve duyarlılıklarını ortaya koyar. Yesayan, aydınlatıcı düzyazısında, insanın erişebileceği belki de yegâne özgürlük ifadesi olarak katışıksız sevginin gücünü; bireysel özgürlüklerin toplumsal sorumluluklar ve geleneksel değerlerle çatışmasını keşfe çıkar. *Hokis aksoryal*, evrenin karmaşıklığı ve bireylerin bir yandan birbirleriyle, diğer yandan ise sanat, edebiyat, toplum ve anavatanla olan ilişkilerini ele alan sofistike bir tartışmadır. *Meliha Nuri Hanım* [Aras Yayıncılık: 2015] adlı eserinde yazar savaşa, sevgiye, kültürel etkileşimlere yer verir, Türk kadınının halletiruhiyesine göz gezdirir ve Türk-Ermeni ilişkilerine değinir. *Meliha Nuri Hanım*'ın vicdansız kişiliğinden izler, anlaşmalı bir evlilik yapmak beklentisiyle ilk aşkıdan vazgeçen, *Yerç aylevis çen sîrer* [Artık Sevmediklerinde] adlı eserin kadın kahramanı *Yevpime*'de de görülür.

Yesayan, Sovyet Ermenistanı'na yerleşmeden önce, son derece başarılı bazı başka kısa romanlar ve hikâyeler de yazdı. Ayrıca, Soykırım'dan sağ kurtulan bir kişinin tanıklığını *Joğovurti mı hokevarkı* [Bir Halkın Son Nefesi] başlığıyla; siyasi içerikli bir roman olan *Nahançoğ ujeri* [Geri Çekilen Güçler]; Sovyet Ermenistanı'na yaptığı bir ziyaret sırasında edindiği hayli olumlu izlenimlerini dile getirdiği *Brometeosm azadakrvadz* [Kurtarılmış Prometheus] adlı

eserlerini yayımladı. Edebi kariyerinin son dönemi olan Sovyet döneminde ise iki seçkin eser kaleme aldı: *Grage şabig* [Ateşten Gömlek] ve *Silihdari bardezneri* [Silihdar Bahçeleri; tamamlanmamıştır]; bu eserlerin ikisi de, otobiyografik nitelikli hatıradır. *Barba Khaçig* [Khaçig Amca], birçok kusuru olan, çok yönlü bir romandır ve yazarın ölümünden sonra yayımlanmıştır. Yazar bu kitabın yayımlanmasıyla kendisi ilgilenmiş olsaydı, kuşkusuz, basılmadan önce önemli değişiklikler yapardı.

Son Kadeh

Bu kitabı sana ithaf ediyorum uzaklardaki sevgili dostum benim. Burada sana bazen o en tatlı ve tabii bazen de o en sıkıntılı vakitlerde bahsettiğim fikirlerimin ve hislerimin bir aksini bulacaksın.

Sana hudutsuz bir şükran borcum var. Bu borcu hiçbir şeyle azaltamayacağımı biliyorum. Memleketten ve aileden mahrumken, müşfik ve asil dostluğunla hüznümlü hayatıma ışık yaydın ve benim adıma her fenalığı iyiliğe dönüştürdün.

Seninle karşılaştığımda her şey karanlık ve ümitsizlikti benim için. Sen samimi ve tatlı tebessümünle bu karanlığı hafiflettin. Seninle insanın o en büyük düşmanını, ümitsizlikle yüklü kederi mağlup etmeyi başardım ve sevecen dostluğun sayesinde sıkıntılı çehremde yeniden tebessüm belirdi. Ruhumun tabii dengesini yeniden bulmamda ve iyimser bir cesaretle geleceğe göğüs germemde bana sen yardım ettin.

O halde bu kitabı sana ithaf ediyorum. Uzaktan bile olsa fikrimi seninkine rapı edebilmek adına. Ve ağaçların arasında, ağaçların hısrıtısını ve derelerin mırılısını dinleyerek sessizce yürüdüğüümüz, bunların bize öylesine kesif şekilde âlâ ve asil bir heyecan ilham ettikleri o vakitleri hatırlıyor musun benim sevgili ve unutulmaz dostum, işte onların hatırasına...